

УДК [378.6.096:7] (477-25)НАОМА

**ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ М. РОКИЦЬКОГО В МАЙСТЕРНІ
МОНУМЕНТАЛЬНОГО ЖИВОПИСУ КХІ. ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДИКИ
ВИКЛАДАННЯ ФАХОВИХ ДИСЦИПЛІН**

професор кафедри живопису та композиції, Пилипенко І.Я.

Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури,
Україна, Київ

Аналіз педагогічної системи М. Рокицького як керівника академічної майстерні монументального живопису Київського художнього інституту (КХІ). В роботі здійснено системний аналіз педагогічної концепції М. Рокицького по підготовці фахівців з монументального мистецтва. Виокремлено найбільш використовувані методологічні принципи і підходи викладача. Осмислення педагогічного досвіду минулого дозволить знайти перспективні нововведення у викладанні фахових дисциплін з композиції, рисунка та живопису в майстерні монументального живопису і храмової культури в Національній академії образотворчого мистецтва і архітектури (НАОМА).

Ключові слова: М. Рокицький, майстерня монументального живопису, педагогічна система, фахові дисципліни.

Пилипенко И.Я. Педагогическая деятельность Н. Рокицкого в мастерской монументальной живописи КХИ. Особенности методики преподавания профессиональных дисциплин / Национальная академия изобразительного искусства и архитектуры, Украина, Киев

Анализ педагогической системы Н. Рокицкого как руководителя академической мастерской монументальной живописи Киевского

художественного института. В работе сделан системный анализ педагогической концепции Н. Рокицкого по подготовке специалистов по монументальному искусству. Выделены наиболее употребляемые методологические принципы педагога. Изучение педагогического опыта прошлого позволит найти перспективные нововведения в преподавании специальных дисциплин по композиции, рисунку и живописи в мастерской монументальной живописи и храмовой культуры Национальной академии изобразительного искусства и архитектуры.

Ключевые слова: Н. Рокицкий, мастерская монументальной живописи, педагогическая система, профессиональные дисциплины.

Pylypenko I.J. Pedagogical activity of M. Rokitsky in the workshop of monumental painting of KAI. Features of an educational method of professional training / National academy of the fine arts and architecture, Ukraine, Kiev

An analysis of pedagogical system of M. Rokitsky as a head of academic workshop of monumental painting of the Kiev Art Institute. In this work was done a system analysis of pedagogical conception of M. Rokitsky which was directed to train monumental art specialists. There was signed out the most used methodological principles and features of teacher. Understanding of pedagogical experience of the future allowed us to find promising innovations in professional disciplines teaching such as composition, drawing, and painting in monumental painting and temple culture workshop of the National Academy of Fine Arts and Architecture.

Key words: M. Rokitsky, monumental painting workshop, pedagogical system, professional training.

Вступ. За роки розбудови незалежної держави в сучасній мистецтвознавчій науці сформувалася виразна тенденція до

неупередженого підходу в процесі вивчення й осмислення національно-культурного надбання України. На сьогодні проблема відкриття історичної правди, знання українського мистецтва, діяльності його видатних представників, вивчення й аналіз значення окремих подій і явищ, вивільнення від усталених стереотипів не втрачає актуальності. Звідси закономірний інтерес дослідників до культурно-мистецької спадщини художників першої третини ХХ ст. Важливе місце в розвитку монументального живопису України 1920–1930-х рр. займав Микола Андрійович Рокицький (1901–1944). Творчість цього талановитого живописця, як й інших учнів М. Бойчука, досі залишається маловивченою.

Його ім'я лише побіжно згадується в наукових розвідках, що стосуються історії Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури (НАОМА), заснованої як Українська академія мистецтва (УАМ) в грудні 1917 р. і неодноразово перейменованої, де він навчався в майстерні монументального живопису (1920–1927) і викладав (1927–1941) (І. Врона, О. Кашуба-Вольвач, О. Ковальчук, М. Криволапов та інші).

Певну увагу його особистості приділено в мистецтвознавчих дослідженнях, що стосуються М. Бойчука та його учнів (Т. Земляная, Я. Кравченко, М. Криволапов, А. Сидоренко, Л. Соколюк та інші). Невелику мистецтвознавчо-біографічну статтю, подану в контексті проведення системного дослідження феномену бойчукізму як мистецького напрямку в художній культурі ХХ ст., знаходимо у виданні Я. Кравченка [2, с. 208–213].

Пам'яті М. Рокицького присвячено статті мемуарного характеру (М. Друченко, В. Овчинников, П. Саварчук, В. Бура-Мацапура, Д. Нікітін). В них переважають емоційно-особистісні характеристики, тоді як педагогічний досвід М. Рокицького залишається на периферії

спогадів. Безпосередні свідчення сучасників стосовно ролі вчителя у становленні творчої особистості майбутнього митця дозволяють реконструювати педагогічну систему, впроваджену художником в майстерні монументального живопису. Таку безцінну інформацію про роки навчання знаходимо в опублікованих спогадах його учня В. Овчинникова [4] і в коментарях О. Кашуби-Вольвач до них [3]. Короткі відомості знаходимо в довідковій літературі [8].

Надзвичайно цінним інформаційним та ілюстративним джерелом стало невелике за обсягом перше і єдине прижиттєве монографічне видання, підготоване Є. Холостенком [7].

На жаль досі відсутня монографія про життєвий і творчий шлях та викладацьку діяльність видатного майстра, в якій професійний мистецтвознавчий аналіз мистецької спадщини М. Рокицького було б поєднано з висвітленням його педагогічних методів. На сьогодні найменш дослідженими виглядають основні принципи роботи педагога з учнями, що визначає актуальність поданої статті, виконаної в межах плану наукової роботи кафедри живопису і композиції Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури.

Метою роботи є аналіз педагогічної діяльності М. Рокицького, виявлення особливостей методики викладання фахових дисциплін в майстерні монументального живопису КХІ. Відповідно поставлено конкретні завдання: проаналізувати педагогічний досвід М. Рокицького, визначити педагогічні принципи та особливості системи викладання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Досвід видатних митців першої половини ХХ ст., що спрямовували свої зусилля на виховання нової творчої еліти України, надзвичайно цінний, повчальний і потребує всебічного вивчення сучасними художниками-педагогами. Масштабна творча постать М. Рокицького видається значно багатограннішою, ніж це виглядає з наявної літератури. Його

професійна діяльність тісно пов'язана з процесами розвитку монументального мистецтва України 1920–1930-х рр., з фаховим становленням цілої плеяди майстрів українського живопису, яких він надихнув на творче зростання.

Звернемось до біографії митця, щоб краще зрозуміти його шлях до мистецтва. Народився 1901 р. в с. Заріччя на Волині в робітничій родині. Зацікавлення живописом проявилось ще в школі, навчання в якій довелось перервати через події громадянської війни. Втім це не завадило продовжити займатися творчістю самостійно, працювати в плакатній майстерні та військовому відомстві, долучаючись до створення агітаційно-масового мистецтва. Далі навчання в Київському художньому училищі (1918–1920), а паралельно – активна робота в Державних виробничих художньо-професійних майстернях, де відбулося знайомство з вихованцями майстерні М. Бойчука [2, с. 208]. Мабуть спільна участь в роботі над оформленням різних приміщень до свят і суспільних подій, колективне створення монументальних панно і розписів й визначили вибір майстерні після вступу до Української академії мистецтва.

Маючи певний практичний досвід, М. Рокицький гостро відчував потребу того часу у відродженні монументального живопису, розрахованого на масове сприйняття, передусім такої забутої, але традиційної для української культури техніки як фреска. Йому виявилися близькими ідеї М. Бойчука, у якого він навчався у з 1920 по 1927 р., його система виховання, педагогічні настанови.

М. Бойчук зумів створити цілісну систему мистецьких і педагогічних принципів, заснованих на відродженні синтезу мистецтв, на скасуванні розподілу мистецтв на «вищі» і «нижчі». У своїй практиці він використовував метод безперервного самовдосконалення; завдяки послідовності та повторюванню розвивав у студентів композиційне

мислення на кращих зразках світової художньої культури з виразним наголосом на українській традиції; запровадив синтез спеціалізацій та художній універсалізм; виокремив монументалізм як пріоритетний творчий метод; обрав колективізм як єдиний спосіб організації життя майстерні. [1, с. 40–42].

М. Рокицькому імпонувала лаконічність композиційної організації графічних і живописних творів вчителя, віртуозна майстерність силуетів, гранично виразних і життєвих, умовна трактовка кольору, символічність змісту. Він засвоював вплив максимально точної лінії, що окреслювала логічно організовану форму, на емоційне сприйняття глядачем. Він захоплювався М. Бойчуком як знавцем композиції і майстром фрески. Монументальність як визначальна риса школи Бойчука стала невід'ємною складовою творчості і увійшла до системи викладання молодого педагога.

Він органічно сприймав педагогічну концепцію М. Бойчука, засновану на синтезі художньої і технологічної освіти, теорії і практики, вихованні універсального художника, переосмисленні традицій минулого. Настільки органічно, що професор поступово став залучати свого талановитого учня як асистента, а після дипломного захисту в 1927 р. залишив його викладачем у майстерні.

Молодий педагог самостійно викладав рисунок, живопис і композицію [4, с. 307], керуючись традицією, що започаткував М. Бойчук при створенні монументальної майстерні в Українській академії мистецтва. М. Рокицький вступав до Академії, а закінчував Київський художній інститут, і за роки навчання він ставав свідком неодноразових перейменувань навчального закладу, змін його спеціалізації. Втім, традиції майстерні Бойчука продовжували зберігатись. На відміну від інших факультетів, де кожену дисципліну вів інший викладач. Зосередження «в одних руках» всіх фахових

дисциплін давало свої наслідки і можливість керувати студентами за принципом середньовічних майстерень, а ще – варіювати завдання відповідно з індивідуальними здібностями вихованців. Учбовий процес виглядав як своєрідна колективна школа, в якій студенти навчались майстерності у свого керівника, один у одного, а також на зразках у старих майстрів, копіюючи й аналізуючи їхні твори.

Вважають, що М. Рокицький проводив навчальний процес за методикою та теоретичними настановами М. Бойчука [3, с. 278]. Гортаючи сторінки надрукованих спогадів В. Овчинникова (1928–1932), пересвідчуємось, що молодий педагог сповідував і розвивав мистецькі ідеї вчителя, водночас, його приваблювала інша естетика і краса виробничо-ремісничої, а не сільської праці. Він належав до тих учнів, що «гостро відчували відставання форми від змісту», прагнув «показувати нове, динамічне життя радянських людей» і розумів неможливість реалізувати задумане через «вузькі канони живописних і композиційних прийомів» [4, с. 303].

Свою позицію М. Рокицький відкрито відстоює перед М. Бойчуком, впевнений, що доба індустріалізації вимагає пошуку нової реалістичної організації живописного простору, вивчення характерів і образів, а відповідно – роботи з натури, збирання етюдного матеріалу. Він занотовує у записнику: «Біда в тому, що ми не використовуємо свої натурні рисунки, тому все сухе, мертво, штучне, надумане...Коли стикнувся з тим, щоб показати дійсність тими методами, що я обирав, то побачив, що ті способи не підходять для правдивого показу життя» [5, с. 12]. Точний рисунок, майстерна композиція, стриманість, лаконізм вислову, виняткова ліричність притаманні раннім роботам майстра. Трохи згодом манера змінюється: крайнє узагальнення, техніка та експресія майже «поглинають» живий матеріал. Такі творчі пошуки тривають впродовж життя.

Від самого початку М. Рокицький запровадив у майстерні М. Бойчука орієнтацію на виробничо-монументальне малярство та індустріальну тематику. В методиці викладання спирався на техніку і технологію виконання монументальних творів, на свій чималий досвід художника-монументаліста та на власні уподобання у виборі тем і завдань. Він першим з бойчукістів заговорив про ідейний зміст монументального мистецтва і прагнув якнайповніше досягнути і донести до своїх вихованців закони монументального мистецтва, його співзвучність з архітектурою.

Навчання складалось з теоретичної і практичної частин. Теоретична проходила в майстерні, практична – безпосередньо на об'єктах. Крім того, частими були спільні виїзди на етюди, в експедиції, колективні ознайомлення з експонатами музеїв, робота в бібліотеці, відвідування театрів, концертів, участь у диспутах, обов'язкове обговорення творчих планів [4, с. 301].

Педагогічна система М. Рокицького сформувалась завдяки освіті і власному досвіду. В ній простежується чітке розмежування теорії і практики, причому перша переважно передувала практичним заняттям. Записники художника зберігають плани і нотатки лекцій з історії мистецтва (образотворчого і народного), текстилю, технології матеріалів, записи про необхідність вивчати природу і наслідувати її [5, с. 16].

Заняття з композиції проходили відповідно до методу «відрисовування» М. Бойчука. Ось як його описує О. Павленко: спочатку кількома основними лініями окреслювали геометричну схему обраної композиції, далі визначали маси та їхній взаємозв'язок із деталями, завершували нанесенням ліній, що замикали форми; включені до композиційного поля площини заповнювалися розробленими деталями [6, с. 25–27].

Втім, цей формальний аналіз композицій творів минулих стильових епох у М. Рокицького відбувався по-іншому і в два етапи. Першим був лінійний аналіз. Репродукцію картини розбирали спочатку в теорії: викладач пояснював основи композиції, «розкривав і аналізував композиції старих майстрів», тлумачив «приховану механіку композиції, теоретично доводив, чому одна композиція побудована саме так, а не інакше» [4, с. 306].

На наступному занятті вчитель власноруч лінійно малював схему, коментуючи принципи побудови. Так описує перебіг навчання В. Овчинников і згадує підсумкове самостійне заняття в кінці року: «Викладач накреслив для кожного з нас на папері геометричні фігури і дав завдання вкомпонувати дві людські постаті... приходив, перевіряв, виправляв» [4, с. 306]. Як бачимо, ці теоретичні частини були невід'ємною складовою заняття, а самі заняття з композиції становили вагомому частку навчального плану. М. Рокицький переосмислив педагогічну систему вчителя, який від початку вимагав самостійного аналізу твору, а обговорення ставало підсумком виконання завдання, і таким чином створив власну методику викладання.

Наступним кроком на уроках композиції стало додавання кольору, але колірне вирішення мало відповідати лінійному, а гармонія колірних співвідношень виявлялись в межах окресленої форми. Робота виконувалась темперою й учні самі готували фарби. М. Рокицький був художником багатоплановим, досконало володів різними техніками (темпера, фреска, олійний живопис) і передавав всі секрети майстерності учням.

Заняття з рисунка також мали свою специфіку. Педагог ставив постановки, а для позування запрошувався не інститутський натурник, а підшукувався певний «типаж» і добирався відповідний антураж. «Рисунки робилися в натуральний розмір, лінійні, пророблялася

форма, а потім злегка тушувалася, а часом застосовувалася сангіна. Вугілля і сангіна були для нас улюбленими матеріалами» [4, с. 306].

Рисунку приділялось багато уваги і на заняттях з живопису, адже він ставав основою майбутнього твору. Ретельно відпрацьований, він потім переносився на картон (полотно), після чого виконували підмальовок, для якого «брали сієну натуральну та голландську сажу, змішували і додавали частинами білила, отримуючи три або чотири тони. Обличчя, руки, ноги і взагалі оголене тіло прописували зеленою землею, а потім моделювали підмальовочними кольорами. Корпусне письмо використовували рідко, але мазок все одно відрізнявся від мазка олійною фарбою» [4, с. 307]. Багато уваги приділялося живописним технікам та оволодінню ремісницькими навичкам у малярстві [3, с. 278].

Навчання в майстерні охоплювало всі сфери знань і практичних навичок, необхідних у монументальному мистецтві. М. Рокицький сам був універсальним і широко обізнаним, яскравою творчою особистістю, здатною надихнути учнів на самостійні художні пошуки. Відомо, що отримані в майстерні знання студенти закріплювали на виробничій практиці, виконували великі за розміром панно та плакати разом зі своїм керівником, який очолював створену в КХІ першу бригаду відділу монументальної пропаганди. М. Рокицький із захопленням сприймав нові ідеї, досить тонко відчував проблеми і завдання, що були на часі, і намагався вирішити їх, акцентуючи увагу на індустріальній темі, яку вважав пріоритетною. Він був однаково переконливим у тематичних композиціях, виразним в портретах, ліричним й проникливим у пейзажах.

Висновки. М. Рокицький був надзвичайно вимогливим до студентів, але й до викладацької діяльності ставився вкрай відповідально. Він постійно розширював горизонти свого пізнання,

досконало володів техніками, вільно працював в монументальних та станкових формах, був відмінним рисувальником. А головне мав вроджений хист до педагогіки. В майстерні монументального живопису він спирався на педагогічні концепції її фундатора М. Бойчука, робив наголос на вивчення довершених зразків минулого, на засвоєння варіантів композиційних схем для їхнього подальшого використання в творчій практиці, та водночас стверджував індивідуальне бачення системи навчання. Його мистецькі та педагогічні прийоми з часом зазнавали певних змін, однак основні принципи, що їх він сповідував і передавав своїм учням, залишались незмінними. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на поглиблене вивчення методики викладання фахових дисциплін в різні періоди існування майстерні монументального живопису для використання в сучасних умовах.

Література:

1. Кашуба-Вальвач О. *Майстерня монументального живопису М. Бойчука в першоджерелах* / О. Кашуба, О. Сторчай // *Образотворче мистецтво*. – 2008. – № 4. – С. 40–42.
2. Кравченко Я. *Школа Михайла Бойчука: тридцять сім імен* / Я. Кравченко. – Київ: *Майстерня книги: Оранта*, 2010. – 400 с.
3. Овчинников В. *Спогади про навчання у Київському художньому інституті [публікація документа Олени Кашуби-Вольвач]* / В. Овчинников // *Сучасне мистецтво: наук. зб.* – К.: *Фенікс*, 2010. – Вип. VII. – С. 271– 291.
4. Овчинников В. *Бойчукіст Микола Рокицький: до 100-річчя від дня народження* / В. Овчинников // *Українська академія мистецтва: дослід. та наук.-метод. пр.* – Київ, 2001. – Вип. 8. – С. 300–307.

5. Овчинникова К. *Творчість М.А. Рокицького [Рукопис]: диплом. робота / Овчинникова К.В.; НАОМА. – Київ, 1986. – 51 с., іл.*
6. Павленко О. *Профессор М.Л.Бойчук и «Бойчукизм». Записки о мастерской монументальной живописи Киевской украинской академии художеств, руководимой проф. Бойчуком / О. Павленко // Образотворче мистецтво. – 2009. – № 24. – С. 24–29.*
7. Холостенко Є. *Микола Рокицький / Холостенко Є. — Харків, 1933. – 40 с.*
8. *Українська академія мистецтва: професори НАОМА (1917 – 2012). – Київ, 2012. – 272 с.*

References:

1. *Kashuba-Val'vach O. Maysternya monumental'noho zhyvopysu M. Boychuka v pershodzherelakh / O. Kashuba, O. Storchay // Obrazotvorche mystetstvo. – 2008. – № 4. – S. 40–42.*
2. *Kravchenko Ya. Shkola Mykhayla Boychuka: trydtsyat' sim imen / Ya. Kravchenko. – Kyiv: Maysternya knyhy: Oranta, 2010. – 400 s.*
3. *Ovchynnikov V. Spohady pro navchannya u Kyyivs'komu khudozhn'omu instytuti [publikatsiya dokumenta Oleny Kashuby-Vol'vach] / V. Ovchynnikov// Suchasne mystetstvo: nauk. zb. – K.: Feniks, 2010. – Vyp. VII. – S. 271– 291.*
4. *Ovchynnikov V. Boychukist Mykola Rokyts'kyu: do 100-richchya vid dnya narodzhennya / V. Ovchynnikov // Ukrayins'ka akademiya mystetstva : doslid. ta nauk.-metod. pr. – Kyiv, 2001. – Vyp. 8. – S. 300–307.*
5. *Ovchynnykova K. Tvorchist' M.A. Rokyts'koho [Rukopys]: dyplom. roboty/ Ovchynnykova K.V.; NAOMA. – Kyiv, 1986. – 51 s., il.*
6. *Pavlenko O. Professor M.L.Boychuk i «Boychukizm». Zapiski o masterskoy monumentalnoy zhivopisi Kievskoy ukrainskoy akademii khudozhestv, rukovodimoy prof. Boychukom / O. Pavlenko // Obrazotvorche mistetstvo. – 2009. – № 24. – S. 24–29.*

7. *Kholostenko Ye. Mykola Rokyts'kyi / Kholostenko Ye. — Kharkiv, 1933. — 40 s.*

8. *Ukrayins'ka akademiya mystetstva: profesory NAOMA (1917 – 2012). — Kyiv, 2012. — 272 s.*